

Mystiek voor goddelozen – lezing Henk van der Waal

Verslag door Myrthe Meester, 18 november 2018

Filosoof en dichter Henk van der Waal vraagt zich af hoe verwondering ('zonder angst in het wonder staan') mogelijk is zonder een beroep te doen op een hogere macht. De rest van zijn lezing vormt een poging om – met behulp van inzichten uit de fysica, de theologie en de existentiële filosofie – een antwoord op deze vraag te formuleren.

Allereerst interpreteert Van der Waal de volmaakt geordende, compacte toestand van voor de oerknal als een 'eeuwigdurend nu' (geïnspireerd op Augustinus' *nunc stans*) en de oerknal zelf als een soort zondeval, waarbij tijd en ruimte hun intrede doen, evenals chaos en verval. De thermodynamische wet van de entropie, die stelt dat elk energetisch systeem ernaar streeft om uit elkaar te vallen, heeft in deze context de bijklink van het christelijke principe van de zonde.

Toch zijn er, net als binnen een religieus wereldbeeld, krachten in de kosmos werkzaam die de entropische beweging tegengaan. Dat gebeurt allereerst via het ontstaan van materie, waarin energie zich samenbalt. Het uitdijende ('vervallende') universum stabiliseert zich in dit stadium in melkweg-, sterren- en zonnestelsels.

Een volgende vorm van 'vervalvertraging' is het ontstaan van leven, een kringloop-systeem dat zichzelf in stand houdt en daardoor in zekere zin de compacte, tijdloze toestand van voor de oerknal weerspiegelt. Dieren doen dit in sterkere mate dan planten, omdat zij een afgebakende eenheid ten opzichte van hun omgeving vormen, aangedreven door een glorend zelfbesef en een onloochenbare overlevingsdrift.

'Mensen zijn ook dieren, maar niet alléén dieren,' aldus Van der Waal. Via taal leggen wij een netwerk van betekenissen over de werkelijkheid heen, waarmee we haar stabiliteit en ordening nog verder doen toenemen. De mist van het universum trekt op; we worden ons – via (zelf)reflectie – bewust van het feit dat wijzelf en de wereld er zijn, en dat dat mogelijk wordt gemaakt door het bestaan van tijd en ruimte. (We zijn daarom in staat om de oerknal, de geboorte van tijd en ruimte, op te vatten als een 'oergift'.) Bovendien kunnen we – en hier verlaat Van der Waal het determinisme van de fysica – in vrijheid keuzes maken. We kunnen ons een voorstelling van verschillende scenario's maken, en op die manier heel veel tijd en ruimte in onszelf samenballen.

Een andere menselijke manier om tijd en ruimte te omspannen, is het vertellen van verhalen. Via de christelijke mythe spiegelen we onszelf voor waar we vandaan komen (een tijdloze paradijsstoestand) en waarnaar we onderweg zijn (een hiernamaals), en plaatsen we ieder heden in relatie tot een verleden en een toekomst. Tegenwoordig vinden veel mensen een voorgeschreven verhaal echter beknellend, en geven we ons liever over aan de ruimte- en tijdsintensivering van de moderne technologie, die enorme fysieke afstanden weet te overbruggen en het mogelijk maakt om bijzonder efficiënt met onze tijd om te gaan.

Maar vormt de hedendaagse technologisering wel een overwinning op de entropie en het verval? Van der Waal betwijfelt dat; hij spreekt zelfs van een 'schijnbare verrijking die eigenlijk een verarming is'. Want neigen we er niet steeds meer naar om onze *agency* uit te leveren aan slimme apparaten, en verliezen we – vanwege onze overdaad aan kennis van hoe de dingen zijn – niet onze verwondering over het feit dát de dingen er zijn?

Van der Waal pleit daarom voor een relativering en 'partialisering' van de technologie, opdat apparaten zich niet te zeer inmengen in het domein van onze vrijheid. Ook wijst hij erop dat verval en dood niet alleen onze vijanden zijn, maar ons ook bewust kunnen maken van het feit dat we bestaan bij gratie van de tijdelijkheid. Juist door daarop te bezinnen, kunnen we ons af en toe losmaken uit de oorzaak- en gevolgketens van de tijd, en ons ophouden in het domein van verbeelding en mogelijkheid, waar we opnieuw iets van de *nunc stans* van voor de oerknal in onszelf kunnen actualiseren. 'Dán staan we zonder angst in het wonder.'